

УДК 373.3.016:78

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-192-96

КУРКІНА Сніжана Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри музичного мистецтва та методики музичного виховання

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2009-1590>e-mail: sneghana28@gmail.com

ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нові умови, пов'язані із реформуванням освітньої галузі в Україні, висувають на перший план проблеми пошуку нових прийомів, методів, осучаснення самого змісту традиційних шкільних предметів. Окрім того, важливою проблемою сьогодення є стимулювання й розвиток інтелектуальних здібностей учнів різних вікових категорій в процесі навчання. Серед освітян існує сформоване ствердження про швидкий розвиток інтелекту засобами «точних» наук. Також, не потребує особливого доведення усталена думка про те, що предмети гуманітарного, особливо мистецького напрямку, впливають на розвиток емоційної сфери, художньо-естетичних уявлень тощо. Саме тому, вважаємо, що педагогічна проблема формування й розвитку інтелектуальних здібностей учнів у процесі знайомства з музичним мистецтвом, хоча і не є новою, оскільки в зарубіжній і вітчизняній літературі з питань музичної педагогіки, досліджувалися окремі її аспекти, але недостатньо вивченою й висвітленою у фаховій літературі, такою, яка ще не знайшла достатнього наукового обґрунтування.

Знайомство з музичним мистецтвом, розпочинається, як правило, у дошкільному навчальному закладі й повинно продовжитися на уроках музичного мистецтва в школі. Від того, наскільки професійними, компетентними й адекватними будуть дії вихователя, музичного керівника, а пізніше вчителя музичного мистецтва, залежить формування інтересу до музики, можливостей самовираження у творчій діяльності, прагнення пізнавати й приєднуватися до загальнонародської культурної спадщини тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З вищевказаного видно, що проблема розвитку інтелекту у дітей шкільного віку в процесі знайомства з різними видами мистецтва є актуальною й

досліджувалася вченими на різних етапах розвитку педагогічної науки.

Розвиток інтелекту учнів різного віку на основі активної самостійної творчої діяльності в процесі освоєння різних видів мистецтва є однією з ключових галузей дослідження в мистецькій педагогіці. Ідея розвитку інтелектуальних умінь в процесі музичного виконавства спирається на теорію діяльності, до наукового обґрунтування й розвитку якої в різний час доклали зусиль Л. Виготський, В. Давидов, В. Загвязинский, А. Леонтьєв, І. Підласий, С. Рубінштейн, Н. Талізїна й багато інших. Аналіз фундаментальних праць названих науковців, дозволяє зробити висновки, що усі вони вважали, що оволодіння історичним досвідом людства має насамперед здійснюватися в процесі активної діяльності суб'єкта, а не тільки шляхом словесної трансляції відповідної інформації. Йдеться про обґрунтування можливостей більш широкого використання методик, пов'язаних із застосуванням різних видів творчої діяльності відповідно до віку.

У дослідженнях з теорії та методики навчання музики, музичної освіти й виховання авторів І. Барановської, Т. Борисенка, Б. Бриліна, В. Гапон, Л. Іванової, В. Ланченко, Л. Паньків, Л. Руденко та інших проаналізовано шляхи формування в учнів різних вікових категорій інтересу до музикування, виконавської діяльності, підготовки дітей до сприймання інструментальної музики, оцінювання та інтерпретації музичних творів, розвитку творчої активності дітей на уроках музичного, образотворчого мистецтва й художньої культури. Доведено, що саме у межах викладання культурологічних й мистецьких дисциплін відбувається становлення не лише емоційної, художньо-творчої, а й інтелектуальної сфери людини.

Виключно важлива роль, яку можна доручити урокам музичного мистецтва, є безпосередньо пов'язаною із самою сутністю музики і можливостей її впливу на особистість людини. «Значення музики у

сучасній культурі визначається роллю людських стосунків, переживань та емоцій, які переважають у суспільній свідомості. Науково-технічна революція, зростання ролі абстрактного мислення у житті людей народжують потребу активізувати емоційну сферу... За силою впливу на людей і популярністю вона (музика) лідирує серед багатьох інших видів мистецтва» [7, с. 103].

Мета статті полягає у тому, щоб довести, що уроки музичного мистецтва у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів здатні позитивно впливати на формування й подальший розвиток інтелектуальних здібностей школярів відповідної вікової категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення цієї мети є вкрай важливим розкрити зміст понять «інтелект» та «інтелектуальні вміння». На думку провідного вітчизняного методолога педагогічної науки С. Гончаренка: «Інтелект – це розумові здібності людини: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відобразити і перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ; переймати соціальний досвід; спроможність розв'язувати завдання; приймати рішення, розумно діяти, передбачати» [3, с. 146].

У свою чергу інтелектуальні вміння, як правило, фігурують в психології та педагогії у вигляді термінів: «розумові операції», «прийоми розумової діяльності», «логічні вміння», «вміння вчитися», «міжпредметні вміння», «вміння навчальної діяльності», «логічні прийоми мислення», «загальнонавчальні вміння», «узагальнені вміння» тощо.

У межах статті ці поняття трактуються, як такі, що здатні раціоналізувати й підвищити ефективність процесу навчання, причому наявність таких умінь дозволяє виконати більший обсяг навчальної роботи за менший час. Тобто інтелектуальні вміння це вміння, які пов'язані, в першу чергу, зі збереженням і переробкою інформації. До цього можна також додати й інтелектуальні навички, до яких дослідники відносять, зазвичай, мнемічні, розумові й імажинативні навички й здібності.

Вітчизняні й зарубіжні вчені неодноразово підкреслюють, що можливості гуманітарних і мистецьких предметів полягають не тільки у збагаченні духовності й можливості нарошувати культурний потенціал. Зв'язок мистецтва з процесами формування й розвитку інтелекту, ідеї всебічного й гармонійного розвитку особистості дитини, обґрунтовувалися більшістю педагогів-гуманістів, починаючи з епохи античності. При цьому музичне мистецтво з поміж інших є дійсно

особливим, оскільки відрізняється демократичністю й особливим проникненням в світ емоцій і почуттів людини з найменшого віку. Тобто «...музика – мистецтво в якому дійсність відображається засобами звукових художніх образів. Музика спрямована, перш за все, на емоційну і чуттєву сферу людини. Основою цього процесу є сприймання, з яким найтісніше пов'язані такі феномени, як композиція, інтерпретація, виконання, слухання, оцінювання тощо» [5, с. 163].

Сучасна українська дослідниця, розробник програм з музичного мистецтва й художньої культури О. Щолокова з цього приводу зауважує: «Залучення до музичного мистецтва потребує активного ставлення до нього. Слухач має уявити себе виконавцем тієї музики, що звучить. У свою чергу, активне творче сприймання твору неможливе поза вихованням специфічної музичної уважності, вмінням стежити за розвитком музичної образності. Ступінь активності, яка проявляється вже під час прослуховування музики, може значно зрости під час музикування – безпосередньої музичної практики, яка допомагає більш глибоко проникнути в суть музичного твору, в природу і логіку мови музики» [7, с. 103].

Так, у межах знайомства дітей із вітчизняною музичною культурою, специфікою її формування й розвитку, можна знайомити дітей з музичним мистецтвом України у різні періоди існування нашої держави. Можна подати безліч цікавих відомостей про особливості музикування у різні часи, появу й розвиток музичних інструментів, серед яких є традиційні й добре відомі бандура, цимбали, трембіта, кобза тощо. Звичайно, розвиток музичної культури є тісно пов'язаний з тими чи іншими історичними, соціальними, культурницькими процесами, відомості про які й повідомляє вчитель у доступній для дітей формі. Не завадить розповісти також про напрями розвитку вітчизняної музичної культури, серед яких є народна, світська (професійна) й церковна творчість, про життєвий і творчий шлях видатних українських митців, композиторів і виконавців [4].

Окрім цього, для успішного формування інтелектуальних умінь і навичок необхідно створення бази відпрацьованих сенсорних і уважних навичок, на основі яких можливе формування інтелектуальних умінь і навичок [2, с. 23]. Важливо відзначити також, що на відміну від предметних умінь, інтелектуальні вміння мають широкий діапазон застосування. Саме вони дозволяють людині здійснювати різні види діяльності і здобувати нові знання. Сформовані інтелектуальні вміння

виступають базою для безперервного процесу самоосвіти, поширюються на всі галузі людської діяльності [1].

Зрештою, до інтелектуальних умінь вчені відносять: уміння застосовувати синтез, аналіз, порівняння в різній їх ролі в процесі здобуття знань; здатність виокремлювати істотні ознаки й усвідомлювати інші ознаки у якості несуттєвих; використання узагальнення як розумового прийому і як фактора розширення знань; уміння виробляти конкретизацію наявних абстрактних понять; уміння легко переходити від загального до конкретного; доводити приналежність об'єкта до певного класу; класифікувати поняття і встановлювати між ними зв'язки; систематизувати навчальний матеріал; представляти структуру навчального матеріалу і предмета в цілому; розглядати об'єкт, що підлягає дослідженню з різних точок зору; проявляти самостійність, ініціативність, здійснювати самоконтроль й застосовувати творчий підхід до вирішення навчальних завдань незалежно від їхньої складності. Окрім цього, варто виділити також різні аспекти процесу формування інтелектуальних умінь: мотиваційний, змістовний, операційний і рефлексивний [1].

Вивчення рівня наявних інтелектуальних умінь і навичок в учнів початкових класів й здійснення прогнозування щодо можливостей їхнього розвитку в ході занять музичного мистецтва, було проведено протягом першого півріччя 2020–2021 навчального року в Кіровоградській області (м. Кропивницький) у НВК «Кіровоградський колегіум». Учні отримували навчальні й творчі завдання, брали участь у анкетуванні, тестуванні очно й дистанційно. Аналіз та інтерпретація наслідків цієї роботи дозволяє зробити висновки, що різке падіння мотивації учнів до пізнавальної інтелектуальної діяльності відбувається вже у молодших класах. Таким чином, найперший і найважливіший, мотиваційний аспект розвитку інтелектуальних умінь не функціонує, і це неминуче гальмує процес формування розумових здібностей.

Дослідження проводилося на основі низки психолого-педагогічних методик, що були апробованими в ході занять музичного мистецтва й інших мистецьких дисциплін. Несподіваним результатом тестування став той факт, що незважаючи на те, що провідною діяльністю молодших школярів є навчальна, щось змушує дітей відкласти питання, що вимагають обмірковування – більшість учнів давали моментальні відповіді, навіть після повідомлення їм про наявність у відповіді помилок.

Цікавим є також те, що діти 1–2 класів досить довго й ретельно обмірковували варіанти відповідей, із зацікавленістю й задоволенням розглядали запропоновані завдання. Учні 3–4 класів намагалися якнайшвидше відповісти, нехай і з помилками, ніби хотіли швидше звільнити собі час для інших, не пов'язаних з навчальною діяльністю, справ. Причини такої сумної ситуації можуть бути різними. Можна лише припустити, чому з початком навчання інтерес до нього у дітей з кожним роком падає. Мабуть, це пов'язане з появою вільного неконтрольованого доступу до гаджетів, загальною втомою школярів через підвищення навантаження в порівнянні з дошкільнятами, неможливістю налагодити більш-менш стабільний режим роботи і відпочинку у зв'язку з неконтрольованим з боку батьків і школи чергуванням «живого» й дистанційного навчання. Окрім цього, самі навчальні завдання з більшості предметів є тестовими, тобто такими, які пропонують вибір варіантів правильної відповіді. Ми спостерігали, як учні, покладаючись на інтуїцію і везіння, не думаючи й не вчитуючись у формулювання запитання, швидко обирали будь-яку відповідь. До того ж існування спеціалізованих зошитів з кожного предмету у молодшій школі, роблять навчальну інформацію занадто доступною, а отже й нецікавою, оскільки для її отримання зовсім не потрібно напружуватись й працювати.

Ця проблема вимагає глибокого осмислення і, ймовірно, істотної зміни й пошуку нових педагогічних умов навчання дітей відповідного віку. В результаті аналізу виявлених проблем, було висунуто припущення про те, що на відміну від репродуктивної діяльності учнів, розрахованої на запам'ятовування і відтворення отриманої інформації, яка передбачає вироблення конкретної відповіді на питання, освоєння музичного мистецтва не має чітких правил, воно є глибоко суб'єктивним, оскільки передбачає взаємодію усіх компонентів з розгортанням художнього образу.

Процес спілкування з музичним твором вимагає постійного контролю, зіставлення, оскільки вироблення будь-якого шаблону, схеми у випадку спілкування з музикою є проблематичним. Усім відомо, що в нотах вказується лише текст, тоді як будь-яка інтерпретація, не тільки виконавська, а навіть її слухацька, неможлива без співавторства, співдії, співпереживання. Зазвичай автор не вказує точне значення темпу, відносні динамічні відтінки *forte* або *piano*, навіть такі виконавські штрихи, як *staccato*, *legato*, *martele* залежать від стилю музики, епохи її

створення, конкретного композитора, фрагмента тощо.

Музичне виконавство є завжди унікальним процесом, що не підлягає будь-якій стандартизації. Один і той самий музикант не може двічі виконати твір однаково. Музичний твір будь-якого жанру є цілісним, він розгортається в часі, його виконання, слухання й сприймання вимагає концентрації уваги. У боротьбі з недоліками схематичного мислення музичне мистецтво, зокрема виконавство, ймовірно, є найбільш ефективним інструментом. У процесі уроків музичного мистецтва формуються не тільки спеціальні інтелектуальні вміння, а й активне, самостійне, творче мислення учнів, а вже на цій основі здійснюється саморозвиток і самовдосконалення особистості [6, с. 53–72].

Підсумовуючи вищевказане, можна навести думку канадського вченого Гленна Шелленберга, який вважає, що «Уроки музики покращують якість здійснення великої підмножини пізнавальних завдань, пов'язаних з розвитком вербальної пам'яті, просторово-часовими або математичними міркуваннями» [8]. Очевидним є те, що інтелектуальні вміння розвиваються в процесі діяльності, спрямованої на освоєння конкретного навчального матеріалу й вирішення поставлених перед учнем завдань.

У дослідженні були апробовані наступні методи розвитку інтелектуальних умінь: слухання й музично-педагогічна інтерпретація музичного твору; аналіз музичного твору, виділення його частин і елементів; вивчення елементарної теорії музики; оволодіння виражальними засобами руху під музику різних жанрів і стилів; створення драматизацій, театральних етюдів, невеличких сцен, що розкривають зміст прослуханих творів.

У процесі виконання поставлених учителем завдань з використанням вищевказаних методів учні освоювали інтелектуальні вміння, розвиток яких дозволить у майбутньому логічно і результативно:

- аналізувати, класифікувати, порівнювати;
- відділяти першочергове від другорядного;
- здійснювати розподіл цілого на частини, виділяючи їхні особливості;
- об'єднувати елементи, знайдені в результаті аналізу в цілісну художню форму;
- складати і дотримуватися адекватного й логічного вмотивованого «внутрішнього плану дії».

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Впровадження перелічених методів й застосування

принципу активізації інтелектуальних умінь і навичок за рахунок спілкування з музичним мистецтвом, довело, що: заняття музикою дійсно сприяють емоційному розвитку і поведінковому дорослішанню учнів молодших класів, акумуляції їхньої уваги, концентрації, формуванню вміння мислити і діяти послідовно, дотримуючись внутрішнього плану, коригувати свою роботу, оцінювати її результати і швидко приймати адекватні рішення.

Окрім цього, у дітей, які займаються музикою, було виявлено більш уважне і пильне ставлення до дрібних деталей і послідовностей. Очевидно, що саме засвоєння цих навичок допомагає дітям швидше сприймати нову складну багатоаспектну інформацію. Завершуючи стислий огляд проведеного дослідження, можна ще раз підкреслити, що заняття музикою, особливо якщо йдеться про виконання різноманітних творчих завдань й завдань, спрямованих на музичне виконавство є важливим ланцюгом, що сприяють формуванню, розвитку й стимуляції інтелектуальних умінь. Безсумнівно, організація уроків музичного мистецтва таким чином, щоб вони сприяли досягненню високих результатів, вимагає неабияких зусиль з боку вчителя музики.

В свою чергу, високий рівень розвитку інтелектуальних умінь і навичок, досягнутий за сприяння занять музикою, дозволяє молодшому школяру легше і швидше освоювати інші навчальні дисципліни, допомагає покращити загальну успішність, більш широко і продуктивно реалізувати свій творчий потенціал.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Беккерман П. Б. О некоторых положениях методического сопровождения творческого развития подростков и молодежи в студиях дополнительного художественного образования колледжей и техникумов СПО // Среднее профессиональное образование. 2015. № 5. С. 92–100.
2. Дмитриева М. А. Психология труда и инженерная психология: учебное пособие / М. А. Дмитриева, А. А. Крылов, А. И. Нафтутльев. Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. 224 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. К.: Либідь. 1997. 376 с.
4. Кондратова Л. Г. Художня культура. 10 клас: Методичний посібник. Х.: Вид. група «Основа», 2010. 254 с.: табл., схеми. (Серія «Моя методика»).
5. Музыка. Словник-довідник. Вид. 2-ге, переробл. і доп. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2009. 352 с.
6. Шабельников В. К. Разгаданные и неразгаданные тайны формирования умственных

дійствий / В. К. Шабельников // Вестник Московского Университета. Серия 14. Психология. 2012. № 1 С. 53–72.

7. Щолокова О. П. Методика викладання світової художньої культури / О. П. Щолокова. К., 2007. 192 с.

8. MUSIC LESSONS ENHANCE IQ. E. Glenn Schellenberg, University of Toronto, Mississauga, Ontario, Canada [Електронний ресурс]. URL:<http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1111/j.0956-7976.2004.00711.x>

REFERENCES

1. Bekkerman, P. B. (2015). *O nekotorykh polozeniakh metodicheskoho soprovozhdeniya tvorcheskoho razvytiya podrostkov y molodezhy v studiyakh dopolnytelnoho khudozhestvennoho obrazovaniya kolledzhei y tekhnikumov SPO*. [On some provisions of the methodological support of the creative development of adolescents and youth in the studios of additional art education of colleges and technical schools of secondary vocational education].

2. Dmytryeva, M. A. (1979). *Psykhohyia truda y ynzhenernaia psykhohyia*. [Psychology of work and engineering psychology]. Leningrad.

3. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk*. [Ukrainian pedagogical vocabulary]. Kyiv.

4. Kondratova, L. H. (2010). *Khudozhna kultura*. [Art culture]. Kharkiv.

5. *Muzyka. Slovnyk-dovidnyk*. (2009). [Музыка. Dictionnaire-dovidnik]. Ternopil.

6. Shabelnykov, V. K. (2012). *Razghadannye y nerazghadannye tainy formirovaniya umstvennykh deistviy*. [Solved and unsolved secrets of the

formation of mental actions]. Moscow.

7. Shcholokova, O. P. (2007). *Metodyka vykladannia svitovoi khudozhnoi kultury*. [Methodology for the Victory of Light Artistic Culture]. Kyiv.

8. MUSIC LESSONS ENHANCE IQ. E. Glenn Schellenberg, University of Toronto, Mississauga, Ontario, Canada.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУРКІНА Сніжана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музичного мистецтва та методики музичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій та початковій школі засобами мистецьких дисциплін, історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KURKINA Snezhana Vitalievna – Candidate of Pedagogic sciences, Assistant professor of Pedagogic sciences, Centralukrainian State Volodymyr Vynnychenko Pedagogic State University.

Circle of scientific interests: improvement of the educational process in higher and elementary schools by means of artistic disciplines, history of domestic and foreign pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2021 р.

УДК 378.147:793.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-192-96-102

ЛИМАНСЬКА Ольга Вікторівна –

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри хореографії

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-4968-7515>

e-mail: olgalymanska@gmail.com

БАРАБАШ Ольга Володимирівна –

старший викладач кафедри хореографії

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-6999-788x>

e-mail: Elezoveta-Victorovna@ukr.net

РЕДЬКО Каріне Вагаршаківна –

викладач кафедри хореографії

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-8278-9372>

e-mail: karine.redko@ukr.net

РОЗВИТОК ПОСТАНОВЧИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ХОРЕОГРАФІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ КОНЦЕРТНО-КОНКУРСНИХ КОМПОЗИЦІЙ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку хореографічної освіти значно підсилюються вимоги щодо професійних

(фахових) компетенцій майбутніх хореографів. У новому Галузевому Стандарті вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 024 Хореографія (2020)